

MATEUSZ M. KŁAGISZ
Uniwersytet Jagielloński

MATTHIAS WEINREICH, "WE ARE HERE TO STAY."
PASHTUN MIGRANTS IN THE NORTHERN AREAS OF PAKISTAN,
ISLAMKUNDLICHE UNTERSUCHUNGEN BAND 285,
KLAUS SCHWARTZ VERLAG, BERLIN 2009 (WYDANIE I),
2010 (WYDANIE II), 120 STRON

Pasztuni, zwani na subkontynencie indyjskim także Pathanami, tworzą niemal czterdziestomilionowa społeczność zamieszkującą obie strony granicy afgańsko-pakistańskiej, tj. Linii Duranda wytyczonej w 1893 r. między ówczesnym Emiratem Afganistanu a posiadłościami brytyjskimi w Indiach. Ich strukturę społeczną uważa się za modelowy przykład organizacji segmentarnej (*segmentary lineage organisation*), w którym rodziny, rody, klany, plemiona i konfederacje plemienne tworzą piramidę z ojcem-założycielem w postaci legendarnego Qajsa Abdurraszida na szczycie. Zdaniem Willema Vogelsanga (*The Ethnogenesis of the Pashtuns*, w: W. Ball i L. Harrow (red.), *Cairo to Kabul. Afghan and Islamic Studies Presented to Ralph Pinder-Wilson*, Melisende, London 2002, s. 228) tak utrwalony obraz Pasztunów pozostaje mocno uproszczony, ponieważ sugeruje niezmiennosc tamtejszych relacji społecznych, w sytuacji gdy podlegają one nieustannym negocjacjom. Z drugiej strony, każdy Pasztun zna dobrze swoje miejsce w/w strukturze i dlatego taki model może służyć pomocą przy opisywaniu m.in. pasztuńskiego *Weltanschauung*, co wykazała w swoim studium Jolanta Sierakowska-Dyndo (*Granice wyobraźni politycznej Afgańczyków*, wyd. I: Dialog, Warszawa 1998 / wyd. II: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007).

To, w jaki sposób Pasztunowie postrzegają samych siebie wiąże się właśnie z modelem społecznym, który reprezentują. Ponieważ nie jest on niezmienny, lecz podlega ciągłym negocjacjom, koncepcja *pasztuńskości* także pozostaje re-definiowanym na nowo konstruktem kulturowym adaptowanym przez pewne grupy na własne potrzeby, przez inne zaś, na skutek różnych procesów historyczno-politycznych, porzucanym. Intensyfikacji procesów integracyjnych w obrębie plemion pasztuńskich w XV i XVI w. przysłużyły się zmiany geopolityczne w regionie, w wyniku których ziemie tworzące współczesne państwo afgańskie znalazły się na pograniczu Iranu Safawidów, Indii Wielkich Mogołów i Azji Środkowej Szejbaniidów. Zwiększenie presji zewnętrznej, poszerzenie stratyfikacji społecznej, intensyfikacja wewnątrz-plemiennych relacji, czy, w obliczu zewnętrznego zagrożenia, ugruntowanie wyobrażeń o samych sobie stworzyły podstawy pod przyszły wzorzec *pasztuńskości*, który doczekał się w XX w. re-definicji m.in. na fali zmian społeczno-politycznych wywołanych powstanie niepodległego państwa indyjskich muzułmanów, tj. Pakistanu w 1947 r.

Zważywszy, że na terenach współcześnie paszto-języcznych natrafiamy na enklawy zamieszkałe przez użytkowników innych języków irańskich (a także indyjskich czy drawidyjskich), możemy mówić o procesie pasztunizacji (włączania w obręb społeczności Pasztunów) lub co najmniej pasztoizacji (narzucania języka paszto jako ojczystego) trwającym co najmniej od kilku stuleci. Język zdaje się tu być jednym z elementów podstawowych konstruktów *pasztuńskości*, choć, jak zaznacza Jadwiga Pstrusińska (*About the Semantic Value of Ethnonym Pashtun*, w: L. Bednarczuk, A. Czapkiewicz (red.), *Studia Indo-Iranica*, Polska Akademia Nauk, Wrocław 1983, s. 93), nie jest to czynnik najważniejszy.

W kontekście tego, o czym napisano powyżej, niewielka książka Matthiasa Weinreicha, będąc opracowaniem materiału pozyskanego w trakcie badań terenowych prowadzonych w latach 1993–1997 i finansowanych przez *Deutsche Forschungsgemeinschaft* w ramach niemiecko-pakistańskiego projektu Culture Area Karakorum, stanowi ważne rozwinięcie tych, wciąż słabo opisanych, problemów.

Po pierwsze, porusza kwestie pasztuńskiej tożsamości oraz mechanizmów jej budowania czy może raczej obrony w nowym środowisku społeczno-przyrodniczym jakim jest Północny Pakistan. O tym, że problem ten wciąż wymaga badań niech świadczy to, że jedno z ważniejszych

opracować tematu, *The Pathans: 500 B.C.–A.D. 1957* autorstwa Olafa Caroe (MacMillan & Co. LTD London 1958), nie obejmuje współczesności.

Po drugie, i to jest główny przedmiot zainteresowań Matthiasa Weinreicha z racji jego filologicznego wykształcenia, porusza ona mocno zaniedbany problem zróżnicowania językowego w regionie północnego Pakistanu. Zagadnienia socjo-lingwistyczne stanowią ważną część zainteresowań badawczych autora, który opublikował do tej pory także: *Language Shift in Northern Pakistan: The Case of Domaaki and Pashto* ("Iran and the Caucasus" nr 14, 2010, s. 43–56) oraz *Not only in the Caucasus: Ethno-linguistic Diversity on the Roof of the World* w: V. Arakelova, U. Bläsing, M. Weinreich (red.), *Studies on Iran and the Caucasus, Festschrift presented to Prof. Dr. Garnik S. Asatrian on the Occasion of his 60th Birthday*, Brill, Leiden 2015, s. 455–472)

W tej niedużej, bo liczącej 120 stron książce, Matthias Weinreich, absolwent leningradzkiej iranistyki (rocznik 1988), podjął się trudnego zadania stworzenia takich narzędzi analitycznych, które pozwoliłyby opisywać funkcjonalność języka paszto w nowym dla niego środowisku społeczno-przyrodniczym jakim jest północny Pakistan. Równocześnie, szereg opracowanych przez niego narzędzi można z powodzeniem zastosować w procesie analizy (re-)konstruowania pasztuńskiej tożsamości w regionie. Część swoich wyników opublikował już wcześniej, w dwóch artykułach: *Die Pashto Sprecher des Karakorum. Zur Migrationsgeschichte einer ethno-linguistischen Minderheit* ("Iran and the Caucasus" nr 5, 2001, s. 285–302) oraz *Pashto im Karakorum. Zur Sprachsituation und Sprache einer ethno-linguistischen Minderheit* ("Iran and the Caucasus" nr 9(2), 2005, s. 301–330). Książka *"We Are Here to Stay." Pashtun Migrants in the Northern Areas of Pakistan* wydana nakładem Klaus Schwartz Verlag w Berlinie w 2009 r. (w 2010 r. ukazało się wydanie II poprawione) stanowi zatem podsumowanie badań i równocześnie wstęp do dysertacji doktorskiej *Migracja i język. Puszty w pakistanskim wysokogor'je* obronionej na Erywańskim Uniwersytecie Państwowym w 2014 r. Choć od publikacji książki minęło już kilka lat, to do tej pory nie ukazała się żadna inna praca, która poszerzałaby lub rewidowałaby wyniki badań Weinreicha, głównie dlatego, że większość współcześnie wydawanych pozycji porusza, co zrozumiale, przede wszystkim zagadnienia politologiczne, np. A. Siddique, *The Pashtun Question. The Unresolved Key to the Future of Pakistan and Afghanistan* (Hurst & Company, London 2014).

Monografia Weinreicha składa się z sześciu części. Pierwsza to przedmowa (*Preface*), w której autor nakreśla cele i metody badawcze, ale nie definiuje kluczowych dla swoich rozważań pojęć jak np. bilingwizm. Jest to ważne, ponieważ, jak podkreśla z kolei w swojej recenzji Mikhail Pelevin ("Iran and the Caucasus", nr 13, 2009, s. 222–223), powinniśmy rozważać sytuację językową pasztuńskich migrantów nie w kategoriach bilingwizmu a diglosji (albo nawet poliglosji) – wykorzystanie poszczególnych etnolektów zależy od ich społecznej funkcjonalności, co sprawia, że znajomość niektórych z nich może zostać zredukowana do niezbędnego minimum.

Część druga – wprowadzenie (*Part 1. Introduction*), omawia kwestie geograficzne i socjo-lingwistyczne w północnym Pakistanie na przestrzeni ostatnich stu lat. Autor wyraźnie rozgranicza dwa typy pasztuńskiej migracji – sezonową, której przedstawiciele traktują ten rejon jako *dera* 'tymczasowe miejsce zamieszkiwania', oraz stałą, której przedstawiciele osiedli tu na stałe budując *kor* 'dom' (s. 18).

Część trzecia – historie migrantów (*Part 2. The Migrants' Story*), to najdłuższa część studium przypadku. Rozmówcy Matthiasa Weinreicha to handlarze, szewcy, posługacze, chłopci czy tragarze. Łączy ich to, że oni sami, bądź też ich ojcowie lub dziadowie przybyli w rejon Karakorum w różnych momentach XX w. Ich opowieści dają wgląd w życie małych pasztuńskich społeczności rozrzuconych wśród dominującej ludności szina-, chowari-, balti- czy buruszasko-języcznej. Pozwalają także uchwycić mechanizmy ochrony tożsamości. Matthias Weinreich zdecydował się zrezygnować z nagrywania swoich rozmówców, by nie wprowadzać sztucznej atmosfery wywiadu i uzyskać szersze odpowiedzi. Spisywane z pamięci rozmowy są więc pewnego rodzaju sztucznymi tworem, które noszą w sobie piętno syntezy dokonanej nie tylko przez respondentą, lecz i przez badacza. Autor ma pełną świadomość ograniczeń wynikających z takich metody pracy, nie można jednak nie przychylić się do jego argumentów, że ograniczenia czasowe nie pozwalają niekiedy na stworzenie przyjaznej atmosfery niezbędnej do przeprowadzenia *stricte* naukowych wywiadów. Mimo tych ograniczeń udało mu się z powodzeniem odtworzyć ogólny obraz migracji Pasztunów do rejonu współczesnego północnego Pakistanu w perspektywie ok. stu lat, tj. od okresu dominacji brytyjskiej po współczesność. Fakt, że oparł się przede wszystkim na

źródłach mówionych – wspomnieniach z dzieciństwa i codziennych historiach – nadaje całości szczególnej wartości, także emocjonalnej, może jednak, jak sam autor podkreśla (s. 10), stanowić równocześnie zarzut stronniczości wywodu. Zaskoczeniem może być zupełny brak respondentów kobiet. Biorąc jednak pod uwagę uwarunkowania kulturowe, Matthias Weinreich nie mógł przeprowadzić stosownych badań pośród Pasztunek. Jak pisze, część poświęcona ich perspektywie i ocenie poszczególnych zagadnień pozostaje odłożona na przyszłość i może być przedmiotem analizy wyłącznie badaczek (s. 11).

Część czwartą – poświęconą kwestiom lingwistycznym (*Part 3. Pashto, Urdu and the others*), oraz piątą (*Part 4. To be Continued?*) można rozpatrywać w ramach pasztuńskiego przysłowia *Pasztun haga na-daj czy paszto laji lekin haga czy paszto lari* – ‘Pasztunem nie jest ten, kto mówi w paszto, ale ten, kto paszto (tj. *pasztuńskość*) posiada’. Zdaniem Willema Vogelsanga to przełożenie jeden do jednego, tj. paszto – *pasztuńskość*, jest dość późnym konstruktem socjo-kulturowym, który nie bierze poprawki na wciąż trwający proces paszto- i pasztunizacji. Jakaś społeczność może przyjąć paszto jako własny język, ale to nie znaczy, że ich zmarli przodkowie staną się nagle użytkownikami paszto i *vice versa*. Niektórzy użytkownicy paszto mogli i zaadaptowali jako język ojczysty inny język, np. perski. Taki proces właściwie trwa cały czas, zwłaszcza na zachodzie i południowym-zachodzie Afganistanu, gdzie wiele plemion pasztuńskich z konfederacji Durranich zaadaptowało perski jako język codziennej komunikacji i gdzie różne grupy Ajmaków, przyjmując paszto, zaczynają postrzegać siebie w kategoriach ‘bycia Pasztunami’. Zresztą, sam Matthias Weinreich przeprowadził wywiady z użytkownikami języka paszto, których przodkowie pochodzili z grup nie-pasztuńskich. Mowa tu o potomkach Paraczów (s. 26, 33, 47-48) mówiących dziś jeszcze częściowo własnym językiem, którzy na skutek ekspansji Pasztunów stali się częścią ich modelu społecznego, zyskując status klientów w systemie *hamsaja*. Jest to o tyle ciekawe, że, jak zapytuje sam autor: “Czy możemy spodziewać się w przyszłości odsunięcia języka paszto na dalszy plan?”. W czasie, gdy prowadził on swoje badania, często spotykał się z sytuacją, kiedy młodszy Pasztuni, urodzeni i wychowani już na północy Pakistanu, posługiwali się swobodniej językiem lokalnym jak i oficjalnym urdu, wykazując szerszą i głębszą socjalizację ze środowiskiem lokalnym. Zaś ci migranci, którzy zajmowali się uprawą ziemi i byli mocniej przywiązani do jednego miejsca niż np. przemieszczający się wciąż handlarze, postrzegali paszto jako „ostatnią barierę na drodze do pełnej integracji” (s. 100). Wynika to po części ze statusu jakim język paszto cieszy się w obrębie kulturowo konstruowanego pojęcia *pasztuńskości*. Można jednak pokusić się o polemikę z autorem, przypominając przywołane wyżej przysłowie oraz ludową definicję etnonimu Pasztun – ‘p’ to *pat* ‘godność’, ‘sz’ to *szagalaj* ‘szanowny, szanowany, zasługujący na szacunek’, ‘t’ to *turjalaj* ‘odważny, waleczny’, ‘u’ to *ljaż* ‘dumny’ i wreszcie ‘n’ to *nangjalaj* ‘odważny, heroiczny, honorowy’ – zatem żaden element etnonimu nie odnosi się do języka.

Część szоста – dodatek (*Annex*), zawiera bibliografię (47 pozycji, s. 115–118), tabelę z danymi statystycznymi pokazującymi procentowy udział ludności paszto-języcznej w regionie (s. 119) oraz mapę regionu (s. 120).

Autor porusza w swej monografii ciekawy problem tożsamości w szeroko rozumianym świecie irańskim. Omawia także kwestię budowania owej tożsamości i roli języka w tym procesie. Z pewnością książka nie wyczerpuje tematu i życzyć by sobie należało, aby autor zrewidował swoje tezy, wracając do Pakistanu i podejmując ponownie badania terenowe. Być może perspektywa kilkunastu lat, które upłynęły od czasu przeprowadzenia analizowanych w książce wywiadów, pozwoliłaby na świeże spojrzenie i nowe opracowanie poszczególnych zjawisk społecznych, kulturowych i językowych.

Dodatkowym walorem publikacji są zdjęcia autorstwa Silvii Delogu.